

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОЛІСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет економіки та менеджменту
Кафедра економіки і підприємництва

Кваліфікаційна робота
на правах рукопису

Томчик Олександр Вікторович

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

УДК 631.155.2 : 38

**РЕЗЕРВИ ЗНИЖЕННЯ СОБІВАРТОСТІ
ВИРОБНИЦТВА ЗЕРНОВИХ КУЛЬТУР В УКРАЇНІ**

Спеціальність 051 «Економіка»

Подається на здобуття освітнього ступеня магістра

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень.
Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на
відповідне джерело

Керівник роботи:
к.е.н., доц. Кравчук Н.І.

Житомир – 2021

Висновок кафедри економіки і підприємництва

за результатами попереднього захисту: _____

Протокол засідання кафедри економіки і підприємництва

№ __ від «__» _____ 20__ р.

Завідувач кафедри _____

(науковий ступінь, вчене звання)
батькові)

(підпис)

(прізвище, ім'я, по

«__» _____ 20__ р.

Результати захисту кваліфікаційної роботи

Здобувач вищої освіти _____ захистив (ла)

кваліфікаційну роботу з оцінкою:

за 100-бальною шкалою _____

за шкалою ECTS _____

за національною шкалою _____

Секретар ЕК

(науковий ступінь, вчене звання)

(підпис)

(прізвище, ім'я, по батькові)

ЗМІСТ

	АНОТАЦІЯ	4
	ВСУП	5
РОЗДІЛ 1	ТЕОРЕТИКО-ЕМПІРИЧНІ ЗАСАДИ СОБІВАРТОСТІ ПРОДУКЦІЇ	7
1.1.	Собівартість як економічна категорія	7
1.2.	Види собівартості	8
1.3.	Методика розрахунку собівартості продукції сільського господарства	11
РОЗДІЛ 2	ДІАГНОСТИКА СОБІВАРТОСТІ ВИРОБНИЦТВА ЗЕРНОВИХ КУЛЬТУР В УКРАЇНІ	14
2.1.	Роль та значення зернової галузі в економіці країни	14
2.2.	Економічна кон'юнктура ринку зернових культур	16
2.3.	Оцінка досягнутого рівня собівартості зернових	21
РОЗДІЛ 3	СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ ЗНИЖЕННЯ СОБІВАРТОСТІ ВИРОБНИЦТВА ЗЕРНОВИХ КУЛЬТУР В УКРАЇНІ	25
3.1.	Моделювання структури витрат виробництва зерна	25
3.2.	Організаційно-економічні резерви зниження собівартості зернових	27
3.3.	Прогнозування обсягів виробництва та собівартості зернових	30
	ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ	33
	СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	36
	ДОДАТКИ	39

АНОТАЦІЯ

Томчик Олександр. Резерви зниження собівартості виробництва зернових культур в Україні. – Кваліфікаційна робота на правах рукопису.

Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня магістра за спеціальністю 051 «Економіка». – Поліський національний університет, Житомир, 2021.

Робота присвячена дослідженню емпіричних засад та розробці практичних рекомендацій зниження собівартості зерновиробництва. Визначено економічну сутність категорії «собівартість», склад витрат та методику калькулювання собівартості зерновиробництва. Викладено роль та значення зерновиробництва в економіці України. Здійснено моніторинг економічної кон'юнктури ринку зернових культур. Запропоновано організаційно-економічні напрями зниження собівартості зернових та спрогнозовано рівень витрат зерновиробництва і до 2025-2030 рр.

Ключові слова: витрати, ефективність, рентабельність, сільське господарство, зерновиробництво.

SUMMARY

Tomchyk Oleksandr. Reserves for reducing the cost of grain production in Ukraine. – Qualification work on the rights of the manuscript.

Qualification work for a master's degree in specialty 051 "Economics". – Polissia National University, Zhytomyr, 2021.

The work is devoted to the study of empirical principles and the development of practical recommendations for reducing the cost of grain production. The economic essence of the category "cost", the composition of costs and methods of calculating the cost of grain production are determined. The role and importance of grain production in the economy of Ukraine are described. The economic situation in the grain market was monitored. Organizational and economic directions of reducing the cost of grain are proposed and the level of grain production costs is projected until 2025-2030.

Key words: costs, efficiency, profitability, agriculture, grain production.

ВСУП

Конкурентне середовище функціонування суб'єктів аграрної економіки має багато позитивних аспектів, зокрема, стимулює до пошуку шляхів кращого задоволення попиту, економії ресурсів та спожитих витрат виробництва, застосування нових технологій та підвищення якості продукції. Досягти успіху в конкурентній боротьбі дозволяє ефективне управління витратами виробництва на всіх етапах створення та просування продукту, зокрема повніше врахування потенціалу економії та пошук резервів зниження собівартості продукції. У міжнародному поділі праці Україна займає вагоме місце як зернова країна, є експортно орієнтованою та суттєво впливає на продовольчу безпеку Європи. Зернове господарство визначає спеціалізацію кожного регіону нашої країни, а тому є стратегічною галуззю національної економіки. Відтак, пошук резервів зниження собівартості виробництва зерна в Україні є актуальним завданням науковців і практиків, що обумовило вибір теми дослідження.

Класиками української школи ефективності аграрного виробництва є Андрійчук В.Г. [2], Покропивний С.Ф. [1], Мацибора В.І., Збарський В.К. [3] та інші, які досліджують організаційно-економічні аспекти зниження собівартості сільськогосподарського виробництва, у тому числі і проблеми формування високої собівартості зерна в Україні.

Водночас, доцільним вбачається проведення окремого наукового пошуку резервів зниження собівартості зерновиробництва та доповнити наукові здобутки вітчизняних науковців практичними рекомендаціями її підвищення в умовах України.

Метою дослідження є розробка теоретико-методологічних положень та обґрунтування науково-практичних рекомендацій щодо зниження собівартості виробництва зернових культур.

Для досягнення мети поставлені наступні завдання:

- дослідити економічну сутність собівартості;

- визначити види та методику калькуляції собівартості, у тому числі зернової продукції;
- ідентифікувати значення зернової галузі в національній економіці;
- здійснити моніторинг ринку зернових в Україні;
- оцінити сучасний рівень собівартості зернових;
- розробити прогноз витрат зерновиробництва до 2025-2030 рр.;
- запропонувати напрями зниження собівартості зернової продукції.

Об'єктом дослідження є процес зниження собівартості виробництва зернових культур в Україні.

При дослідженні теоретичних засад категорії, оцінці досягнутих показників розвитку галузі та здійсненні теоретичних узагальнень і висновків використано методи аналізу і синтезу, індукції та дедукції, абстрактно-логічний, статистичні прийоми такі, як, графічний, ранжування, табличний, групування, ряди динаміки, застосовано у другому розділі для глибокого аналізу досліджуваної проблеми. Прогнозування і програмування імплементовано при розробці та обґрунтуванні пропозицій зниження собівартості виробництва зернових.

Інформаційною основою дослідження стали вітчизняні та зарубіжні праці, матеріали урядових і неурядових організацій, статистичні дані України, мережа Інтернет.

Публікації. Основні результати дослідження опубліковано в одній фаховій статті у співавторстві:

1. Кравчук Н. І., Менчинський О.О., **Томчик О.В.** (2021) Зростання економічної ефективності зерновиробництва. Економіка та суспільство. (32) <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/issue/view/32> (0,9 д.а)

Робота складається зі анотації, вступу, трьох розділів, висновків і пропозицій, використаної літератури та додатків.

РОЗДІЛ І

ТЕОРЕТИКО-ЕМПІРИЧНІ ЗАСАДИ СОБІВАРТОСТІ ПРОДУКЦІЇ

1.1. Собівартість як економічна категорія

В умовах високонку rentного ринкового середовища знання вартості виробництва для будь-якого бізнесу є важливим кроком у створенні та підтримці конкурентоспроможності. Знаючи вартість кожного етапу виробництва, керівництво може оптимізувати виробничі процеси, графіки поставок, підвищити ефективність виробництва, розробити стратегію розвитку. Ключовою економічною категорією при цьому є собівартість як узагальнюючий якісний показник ефективності діяльності бізнесу, облік якого дозволяє здійснювати контроль над витратами та оцінювати фінансово-економічні результати господарської діяльності. Вона формується на підприємстві і відображає витрати виробництва, а також економічну ефективність підприємства.

Класики аграрної економіки визначають собівартість як:

- грошову форму витрат на підготовку виробництва, виготовлення та збут продукції, яка комплексно характеризує ступінь використання всіх ресурсів підприємства, у тому числі техніки, технології та організацію виробництва (Покропивний С.Ф.) [1];
- найважливіший показник господарської діяльності, який показує витрати підприємства на виробництво і реалізацію продукції в конкретних природно-кліматичних умовах (Андрійчук В.Г.) [2];
- частину вартості товару і включає всі витрати аграрних підприємств у грошовій формі, які необхідні для здійснення простого відтворення (Мацибора В.І.) [3].

Собівартість як показник використовують для оцінки ефективності діяльності підприємства, його виробничих підрозділів та оцінки ефективності використання ресурсного потенціалу, впровадження нової техніки, технології та інших заходів; для процесу ціноутворення на продукцію; визначення економічної доцільності та вигідності виробництва різних видів продукції [4].

Отже, можна констатувати, що собівартість виробництва — це загальна вартість, сплачена за ресурси, використані для виробництва продукту або створення послуги для продажу споживачам, включаючи сировину, робочу силу та накладні витрати. В економічній науці собівартість виробництва визначається як витрати, понесені на отримання таких факторів виробництва, як праця, земля та капітал, які необхідні в процесі виробництва продукту. Від собівартості виробництва залежить прибутковість підприємства та знаходиться в оберненій до неї залежності. З її зниженням зростає цінова конкурентоспроможність продукції, окупність витрат, темпи розширеного відтворення та матеріальний добробут працівників. Показник собівартості є важливим інструментом стратегічного планування діяльності підприємства, формування конкурентних переваг та високої вартості бізнесу.

1.2. Види собівартості продукції

У науковій літературі собівартість продукції визначається за різними критеріями: за джерелом виникнення (технологічна, цехова, виробнича, повна), за часом формування затрат (планова, фактична, нормативна, очікувана), за тривалістю розрахункового періоду (місячна, річна), за видом продукції (товарна, валова, реалізована, незавершена) та інші.

Покропивний С.Ф. пропонує визначати собівартість валової продукції, товарної і реалізованої [1]. Андрійчук В.Г. вирізняє види собівартості у

сільському господарстві: індивідуальна, суспільна, середньогалузева, середньозональна, зведена, планова, фактична і очікувана (рис. 1.1).

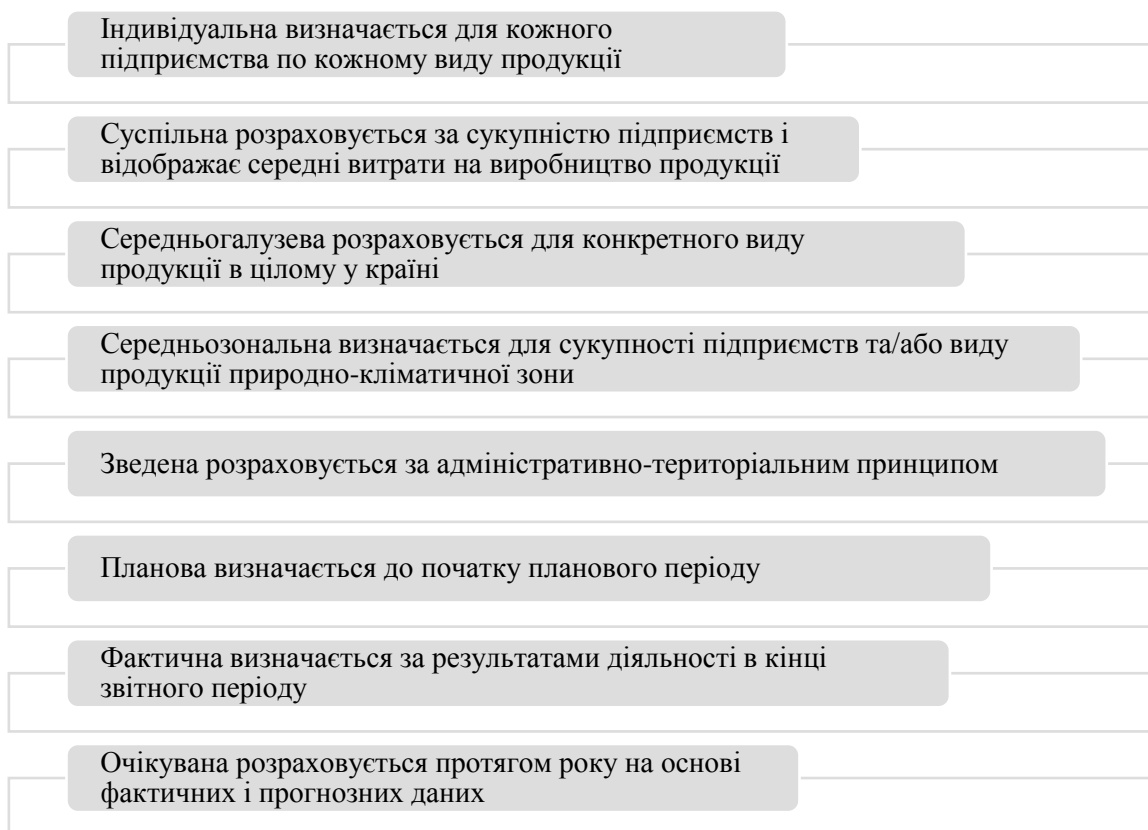

Рис. 1.1. Види собівартості за Андрійчуком В.Г.

Джерело: побудовано автором за [2].

За економічним змістом пропонується визначати виробничу собівартість і повну. Перша є складовою частиною повної собівартості, але розраховується лише для продукції, яка вийшла за межі підприємства і призначена для реалізації (рис. 1.2).

Рис. 1.2. Формування повної собівартості продукції підприємства

Джерело: узагальнено автором.

Згідно положення (стандарту) бухгалтерського обліку 16 [5] до виробничої собівартості включаються: прямі матеріальні витрати, на які доводиться найбільша питома вага (60-80%), прямі витрати на оплату праці та ЄСВ з неї, амортизація виробничих фондів, інші прямі витрати [6].

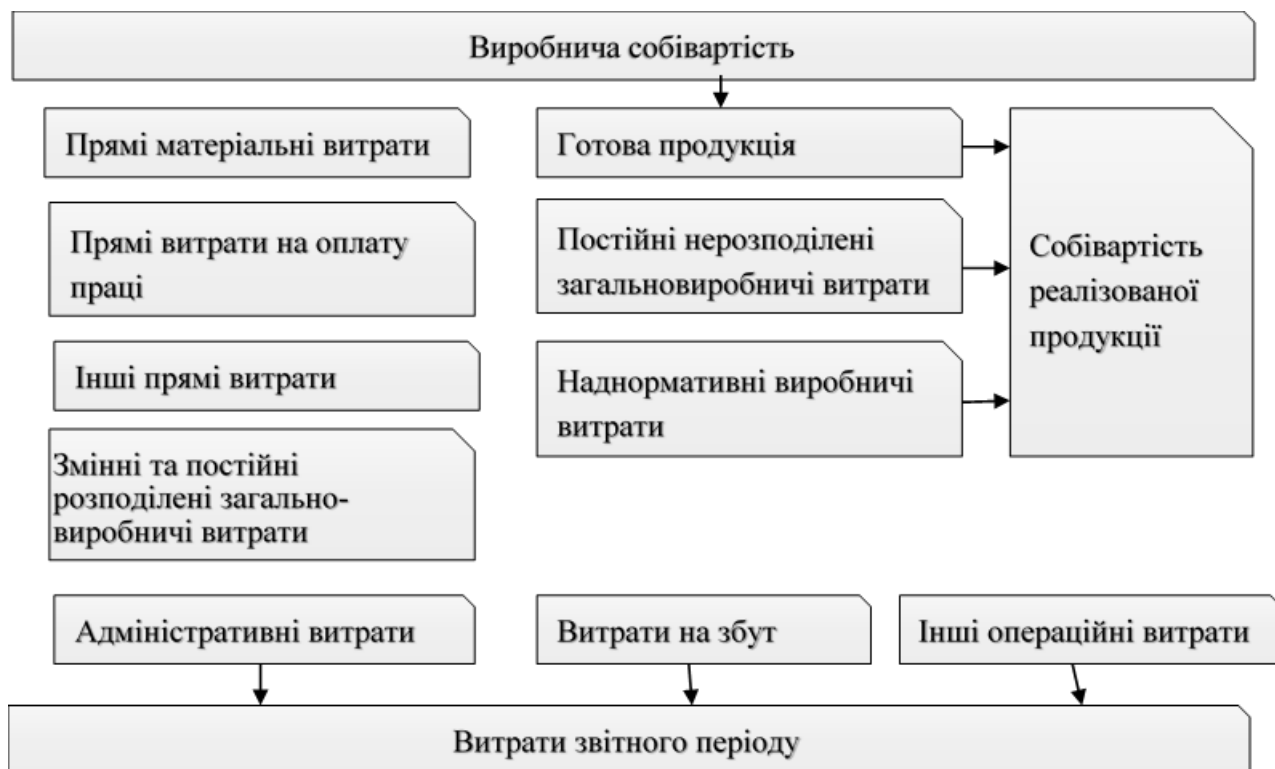

Рис. 1.3. Складові собівартості

Джерело: [6].

Варто відзначити, що у різних галузях витрати суттєво відрізняються. Так, у сільському господарстві витрати, що включаються до собівартості продукції різняться за галузями рослинництва і тваринництва. Зокрема, у рослинництві до матеріальних витрат, що входять до виробничої собівартості включаються витрати на насіння, посадковий матеріал, мінеральні і органічні добрива. У галузі тваринництва таких витрат немає, натомість є витрати на корм худобі і птиці, ветеринарне обслуговування. Прямі витрати на оплату праці не залежать від галузі, але в виробничу собівартість включаються лише зарплата працівників, зайнятих у виробництві конкретного товару (продукції).

Отже, собівартість – це складна економічна категорія, що має різні інтерпретації та види, залежно від поставлених цілей та бажаного результату. Вона класифікується та обраховується для отримання фінансових результатів діяльності підприємства та прийняття ефективних управлінських рішень.

1.3. Методика розрахунку собівартості продукції

Для власника бізнесу важливо знати вартість виробництва. Процес визначення собівартості продукції відіграє життєво важливу роль у побудові та управлінні прибутковим бізнесом. Коли власник бізнесу знає витрати, пов'язані з кожним етапом виробництва, він може оптимізувати процеси, пов'язані з виробництвом, реалістично планувати доставку та планувати інші види діяльності, щоб вести бізнес набагато ефективніше.

Методика оцінки собівартості виробництва залежить від виду галузі та специфічності продукції. Варто розуміти, що є основна продукція, супутня, побічна та відходи, які теж виникають у процесі виробництва та несуть частину витрат. Процес обчислення собівартості окремих продукції, робіт та послуг носить назву калькулювання (від лат. *Calculation* – рахунок), а його результат – калькуляцією [7]. Алгоритм калькулювання має наступний порядок (рис. 1.4).

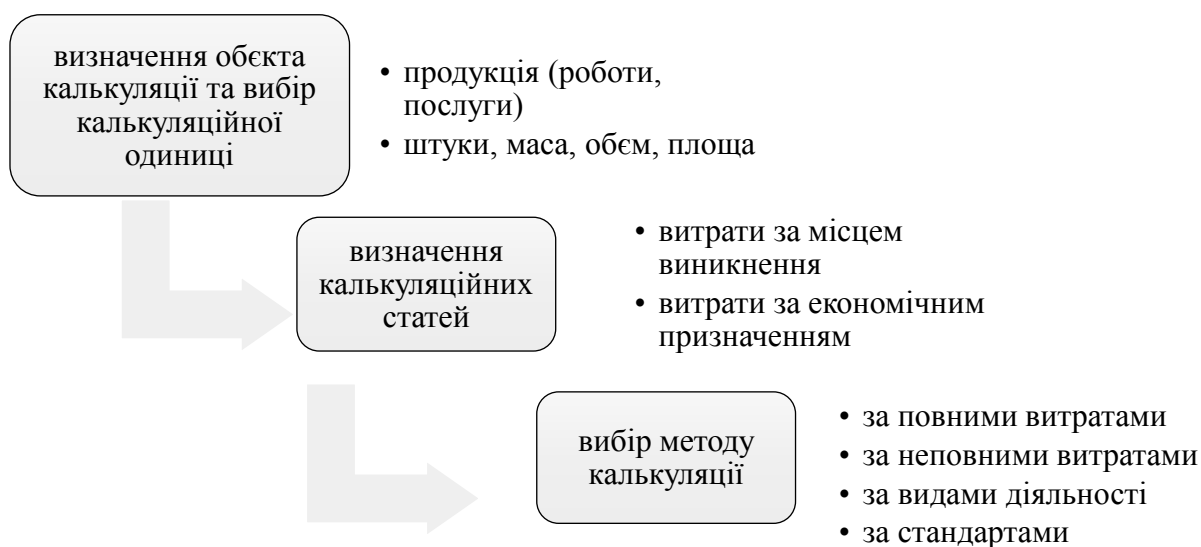

Рис. 1.4. Алгоритм проведення калькулювання

Джерело: побудовано автором за Л.С. Шевченко [8].

При розрахунку виробничої собівартості сільськогосподарської продукції галузі рослинництва важливо знати межу виробничої і повної собівартості. Вона залежить від виду продукції. Зокрема, собівартість зерна і насіння соняшника визначається за умовами франко-тік (місце первинної доробки), соломи, сіна – франко-місце зберігання, цукрових буряків, картоплі, овочів, баштанних культур, коренеплодів – франко-поле тощо [9]. Порядок визначення собівартості зернових має наступний вигляд (рис. 1.5).

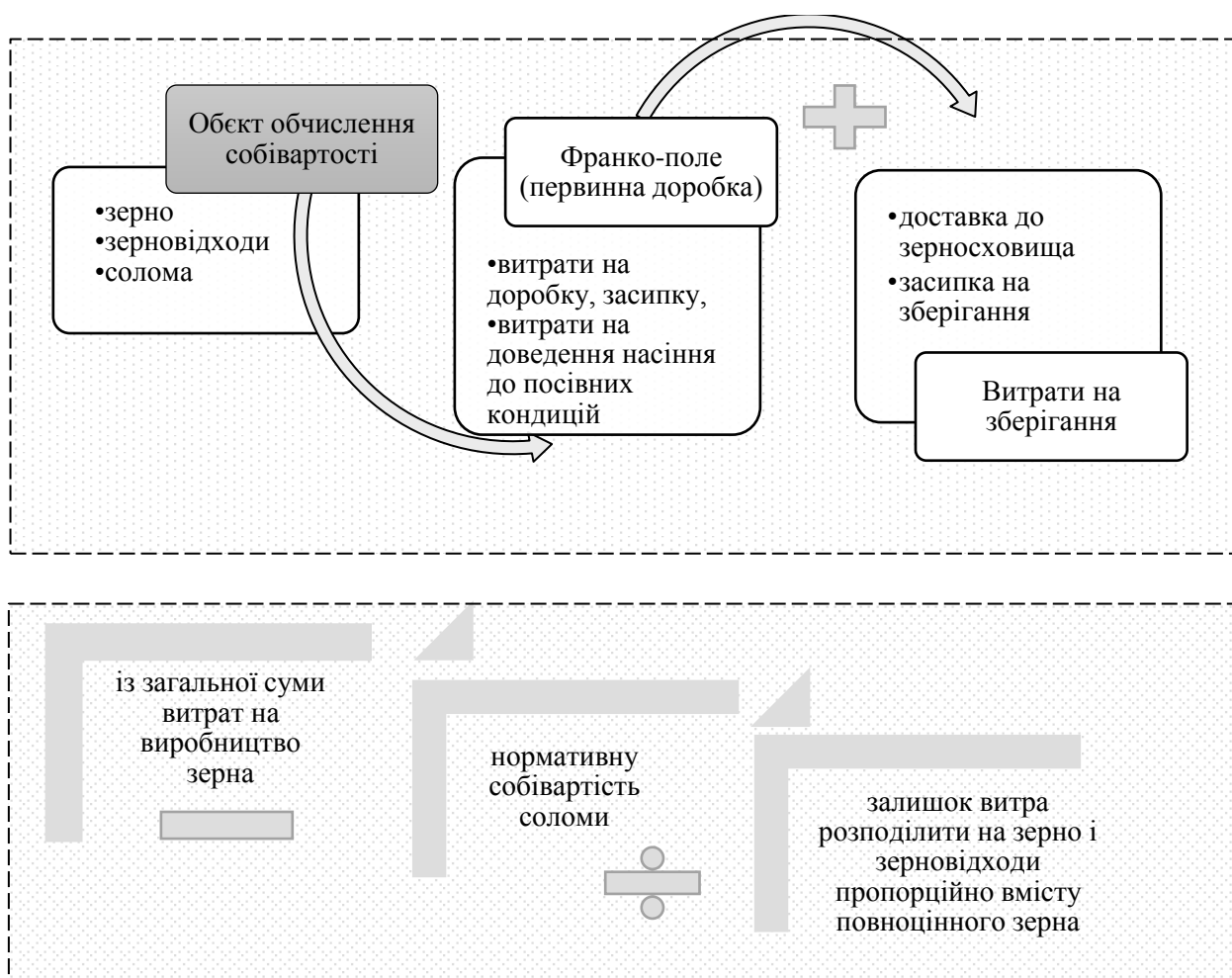

Рис. 1.5. Особливості і порядок визначення собівартості зернових культур

Джерело: власні дослідження.

У рослинництві за даними аналітичного обліку затрат встановлюється загальна сума витрат і обсяг основної і побічної продукції за мінусом витрат на обробіток площ, на яких загинув урожай внаслідок стихійного лиха (списання надзвичайних витрат). Собівартість побічної продукції (соломи,

гички, кошиків соняшника тощо) визначають за нормативними витратами на збирання, скиртування, транспортування та інше. Подальших розрахунків становить вилучення із загального обсягу виробничих витрат на певний вид продукції витрат, пов'язаних з заготівлею побічної продукції. Решту витрат розподіляють на обсяг основної продукції.

У зерновому господарстві методика розрахунку собівартості 1 ц зернових має наступний вигляд. Із загальної суми витрат на вирощування і збирання зернових культур (включаючи вартість з доробки зерна на току), що становлять собівартість зерна, зерновідходів та соломи, віднімаємо нормативну вартість соломи [10]. Залишена вартість розподіляється між зерном і зерновідходами пропорційно питомій вазі вмісту повноцінного зерна у зерновідходах [11]. Тобто, зерно приймається за одиницю, а зерновідходи прирівнюються до нього за коефіцієнтом вмісту в них повноцінного зерна.

Отже, висновки проведених досліджень щодо теоретичних засад собівартості продукції базуються на наступних узагальненнях:

1. собівартість як економічна категорія визначає вартість затрачених на виробництво і реалізацію продукції ресурсів (матеріальних і нематеріальних);
2. собівартість буває виробнича, яка включає в себе лише витрати виробництва, доробки, доставки до місця зберігання і зберігання продукції; та повна, що включає в себе усі виробничі витрати і витрати на реалізацію продукції;
3. обрахунок величини собівартості окремих видів продукції та визначення її динаміки дозволяє менеджменту підприємства віднайти резерви підвищення ефективності виробництва;
4. об'єктами калькулювання собівартості зернової продукції є зерно, зерновідходи і солома, а методика розрахунку базується на пропорційному методі, що оснований на визначенні питомої ваги вмісту повноцінного зерна у зерновідходах.

РОЗДІЛ II

ДІАГНОСТИКА СОБІВАРТОСТІ ВИРОБНИЦТВА ЗЕРНОВИХ КУЛЬТУР В УКРАЇНІ

2.1. Роль та значення зернової галузі в економіці країни

Економічний розвиток господарського комплексу України та аграрного сектора зокрема значною мірою залежить від темпів і обсягів функціонування зерновиробництва, як провідної галузі сільського господарства, що визначає місце України у міжнародному поділі праці. Зерно займає пріоритетні позиції у структурі зовнішньої торгівлі, а також формує економічну безпеку держави та гарантує продовольчу захищеність населення. Ці та інші цілі визначаються головними стратегічними напрямками економічної політики держави, спрямованим на забезпечення національної безпеки країни.

Від забезпечення країни зерном залежить функціонування багатьох суміжних галузей, зокрема тваринництва (виробництво кормів), харчова промисловість (борошномельно-круп'яна, кондитерська, хлібобулочна тощо). У структурі харчових продуктів, зернові та зернобобові культури складають 76%. На бульбоплоди й коренеплоди, овочі, фрукти, цукор приходить тільки 17,2% виробництва продуктів [12].

Високі урожаї дозволяють мати провідні лідерські позиції у світовому експорті (50-60 млн тонн зернових щорічно) [13]. За даними Міністерства аграрної політики Україна займає друге місце за експортом зернових, відстаючи лише від США, у тому числі «...друге місце за обсягами поставок ячменю, четверте – за експортом кукурудзи і п'яте – за продажами на світових ринках пшениці» (див. додаток А) [14].

За оцінками експертів, виробництво зернових в Україні забезпечує 12-14 % ВВП України, але потенціал галузі щороку зростає та може сформувати значно вищі валютні надходження та питому вагу у ВВП [15].

Зерно та продукти з нього завжди є високоліквідними, природно-кліматичні умови для вирощування та ґрунти – сприятливі, що в сукупності сприяє повному забезпеченню внутрішніх потреб населення у продовольчому і фуражному зерні та формування експортного потенціалу [16] (рис. 2.1).

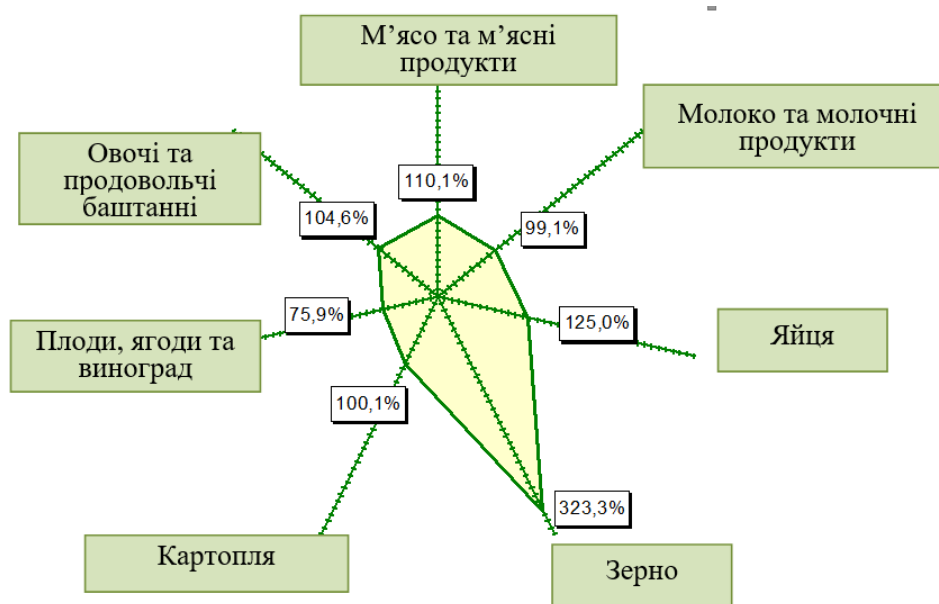

Рис. 2.1. Рівень самозабезпеченості України основними видами продовольства у 2020 р.

Джерело: дані Державної служби статистики України [17].

У 2020 р. задоволення потреб населення у зернових за рахунок власного виробництва було найвищим та становило 323,3 %, на відміну забезпеченість молоком та молочними продуктами становить 99,1%, плодами, ягодами – 75,9%, рибою та рибопродуктами – 40,0%. Відповідно до високої забезпеченості зерновими споживання хліба в Україні щороку відповідає рекомендованим нормам – 100 кг для дорослого населення, 50-60 кг для дітей (рис. 2.2).

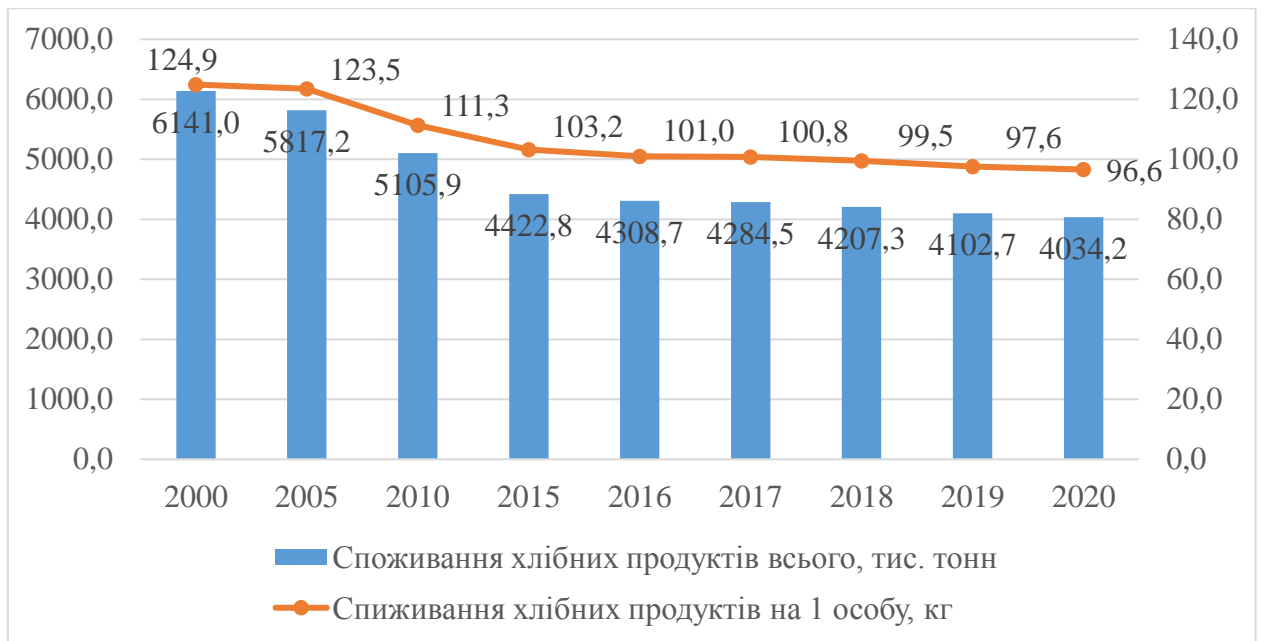

Рис. 2.2. Фонд споживання хліба в Україні

Джерело: побудовано за даними Державної служби статистики України [18].

Основними зерновими культурами в Україні є пшениця, кукурудза, ячмінь, частка яких у 2021 р. у структурі виробництва становить 97,8% (див. табл. 2.1), і формують найбільший попит. З огляду на зростання чисельності населення у світі та високу конкурентоспроможність українського зерна, що базується на якості та низькій ціні реалізації, є потенціал для подальшого зростання виробництва і експорту.

2.2. Економічна кон'юнктура ринку зернових культур

Дослідження кон'юнктури товарного ринку є важливим етапом комплексної економічної діагностики галузі, що передбачає оцінку внутрішнього товарообороту продукції, розрахунок показників зовнішньої торгівлі, визначення динамічних змін обсягів виробництва та споживання конкретного продукту, аналіз рівня цін та фінансово-економічних показників розвитку галузі. Висока ефективність кон'юнктурних досліджень залежить від дотримання принципів цілеспрямованості, комплексності та систематичності.

Зерновий ринок – це система товарно-грошових відносин, що виникають між суб'єктами виробництва, зберігання, торгівлі та використання зерна на засадах вільної конкуренції, економічної свободи вибору напрямів реалізації зерна та ринкового ціноутворення, а також державного контролю за його якістю і зберіганням [19]. Він формує базову модель розвитку для інших сировинних ринків та продовольства (рис. 2.3). Згідно Закону України «Про зерно та ринок зерна в Україні» [20] головними суб'єктами ринку є:

- виробники зерна (власники, орендарі, користувачі земельних ділянок, які використовуються для виробництва зернових);
- Підприємства зі зберігання (зернові склади: зерносховища, елеватори, хлібні бази, хлібоприймальні, борошномельні і комбікормові підприємства);
- акредитовані біржі;
- гарантійний фонд.

Серед найбільших виробників зернових у 2020 р. стали компанії: Кернел, Укрлендфармінг, Агропросперис, Миронівський хлібопродукт, Астарта-Київ, Континентал Фармерз Груп, Епіцентр К, Харвіст, УкрПромІнвест-Агро, які мають найбільший земельний банк – від 120 до 530 тис. га [21].

Рис. 2.3. Організаційна структура ринку зернових

Джерело: власні дослідження.

Посівні площі під зерновими в Україні за останні 30 років суттєво не змінилися та становлять у середньому 14-15 тис. га (додаток Б). Водночас, змінилася регіональна мапа вирощування зернових (додаток В). Концентрація посівних площ змістилася з півдня на північ у зв'язку зі значними змінами клімату.

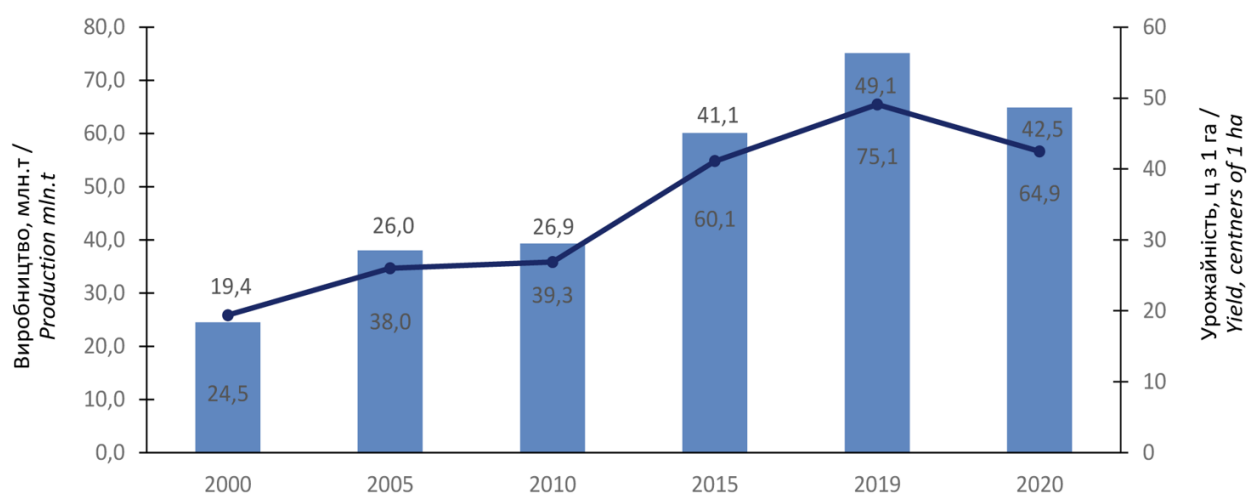

Рис. 2.4. Динаміка обсягів виробництва та урожайності зернових в Україні

Джерело: дані Держкомстату [22].

Обсяги зернового ринку зростають головним чином за рахунок підвищення урожайності, яка у 2021 р. становила 53,6 ц/га. За підрахунками експертів галузь зернового господарства перевищила кількісні і якісні показники радянського періоду.

Таблиця 2.1

Урожай зернових і зернобобових в Україні станом на 1.09.2021

Культура	Площа зібрана, тис. га		Обсяг виробництва, тис. ц		Урожайність, ц/га	
	2021	2021 у % 2020	2021	2021 у % 2020	2021	2021 у % до 2020
Культури зернові та зернобобові	9181,5	98,7	492182,8	122,0	53,6	123,8
пшениця	5361,3	109,3	259592,7	130,2	48,4	118,9
пшениця озима	5241,4	109,3	254245,7	130,4	48,5	119,2
пшениця яра	119,9	111,8	5347,0	122,0	44,6	109,0

кукурудза	1945,8	75,7	159674,5	109,6	82,1	144,8
ячмінь	1312,1	107,4	57098,6	130,2	43,5	121,2
ячмінь озимий	874,4	117,3	40020,6	152,2	45,8	129,7
ячмінь ярий	437,7	91,8	17078,0	97,1	39,0	106,0
жито озиме	114,4	143,9	4575,7	149,2	40,1	103,6
овес	54,2	79,2	1628,0	81,4	30,0	102,7
гречка	45,8	111,2	549,1	104,7	12,0	93,8
просо	57,2	47,5	1452,8	70,0	25,4	146,8
рис	5,9	111,9	362,5	111,2	60,8	99,3
культури зернобобові	255,6	99,3	6005,3	112,8	23,5	113,5

Джерело: побудовано за даними [23].

Станом на 25 листопада 2021 р. валовий збір зернових і зернобобових культур в Україні становив 79,7 млн тонн, які було зібрано з 15,2 тис. га (95% від прогнозу) при середній урожайності 52 ц/га. Про це 26 листопада повідомила прес-служба Мінагрополітики України [24]. «Лідерами за намолотом зерна на звітну дату залишаються Вінницька (6,2 млн тонн), Полтавська (5,6 млн тонн), Чернігівська (5,4 млн тонн) і Одеська (5,1 млн тонн) області. Регіоном із найвищою середньою врожайністю зернових є Чернігівська область – 80,4 ц/га», – зазначили в міністерстві. Житомирщина має 17 місце з 24 областей України (додаток Г). [25]. Визначальними факторами зростання ринку стали сприятливі погодні умови, сучасні технології вирощування, застосування високопродуктивної техніки, елітне районуване насіння, сучасні засоби захисту рослин, що в сукупності сприяло зростанню урожайності зернових культур.

Баланс попиту і пропозиції (табл. 2.2) ілюструє тенденцію перевищення пропозиції над потребою, у тому числі з врахуванням потреб зерна на внутрішнє споживання та експортну орієнтацію.

Таблиця 2.2

Баланс попиту і пропозиції зернових та зернобобових культур на 2020/2021 мр, тис. т

Показник	Зернові всього	у т.ч.			
		пшениця	ячмінь	кукурудза	інші
<i>Пропозиція:</i>	69199	26398	8252	31337	3212
виробництво	64455	25096	7755	29272	2332
перехідні залишки	4486	1288	467	2029	702

імпорт	258	14	30	36	178
<i>Потреба:</i>	64986	24898	7752	29837	2499
внутрішнє споживання	20811	7398	3937	7582	1894
експорт	44175	17500	3815	22255	605
<i>Залишки</i>	4213	1500	500	1500	713

Джерело: дані [26].

Всього у 2020/2021 маркетинговому році вироблено 69199 тис. тонн зернових, обсяг експорту зерна і продуктів переробки разом становить 26513 тис. тонн, що на 5240 тис. тон відносно минулого маркетингового року (табл. 2.3, додаток Д).

Таблиця 2.3

Експорт з України зернових, зернобобових (з продуктами їх переробки) та борошна у 2020/21 МР, тис. т

Вид продукції	Всього	у т.ч.		+/- до відпов. дати мин. року	Експорт 2019/2020 МР
		за добу	за січень		
Зернові та зернобобові, всього	26407	213	343	-5087	56727
пшениця	12506	16	17	-2535	20522
ячмінь	3776	0	0	15	5076
жито	1,7	0	0	-3,3	8,2
кукурудза	9731	195	324	-2603	30330
Борошно, тис. тонн	79,3	0	194	-114,4	334,2
Експорт разом (зерно+борошно)	26513	213	343	-5240	57173

Джерело: дані [26].

Цінова ситуація на світовому ринку зернових складається наступним чином. У 2021 р. пшениця тверда на ринках США коштує 281 дол. за 1 тону, що на 42 дол. вище, ніж у 2019 р. на пшеницю м'яку на ринках ЄС ціна теж зростає з 219 дол./т до 275 дол./т.

Таблиця 2.4

Світові спотові ціни на зернові, дол/т

Культура	Специфікація	2019 р.	2020 р.	06.01. 2021 р.	2021р. у % до 2019р.
Пшениця	США, тверда, Мексиканська затока	239	273	281	118
	ЄС, Франція, м'яка, Руан	219	268	275	126
	США, м'яка, Мексиканська затока	244	253	273	112
Кукурудза	США, Мексиканська затока	171	215	221	129
Ячмінь	ЄС, Франція, Руан	192	251	256	133
Соя	США, Мексиканська затока	368	501	523	142

Джерело: дані [26].

Серед зернових культур найбільшого цінового зростання зазнали ячмінь – на 33 % та кукурудзу – 29% за три роки. Формування внутрішніх закупівельних ціни на пшеницю, ячмінь та кукурудзу залежно від умов поставок відображено у додатку Е.

Отже, ринок зернових в Україні набуває ознак зростання, пропозиція є достатньою для задоволення внутрішніх потреб у зерні та зернопродуктах, витримана рекомендована пропорція продовольчого та фуражного зерна 60 : 40, збережені лідерські позиції України на зовнішніх ринках

2.3. Оцінка досягнутого рівня собівартості зернових

Стабільне та ефективне функціонування зерновиробництва залежить від ряду суб'єктивних та об'єктивних факторів, зокрема політики держави у сфері захисту від недобросовісної економічної конкуренції, програм розвитку та підтримки агробізнесу, земельної реформи, цінової ситуації на ринку, сприятливості погодних умов, зовнішньоекономічної діяльності тощо. Головним внутрішнім мотивом стійкої конкурентоспроможності підприємств у галузі зерновиробництва в умовах конкуренції та забезпечення високої рентабельності продажу є зниження собівартості продукції.

Важливим економічним показником ефективності виробництва є витрати з розрахунку на 1 ц виробленої продукції або 1 га посівної площі. Середньогалузева виробнича собівартість 1 ц зернових у 2020 р. в Україні становила 355,6 грн/ц (табл. 2.5).

У Житомирській області цей показник нижчий на 7,3 грн. У розрізі видів зернових культур лише собівартість кукурудзи на зерно є нижчою на 5,7 грн від середнього значення по Україні. Решта продукції – пшениця, ячмінь, жито, овес, гречка, просо – перевищує загальнодержавний рівень [28]. Як зазначає керівник фермерського господарства «Таранчук А.П.»

собівартість виробництва пшениці в його господарстві зростає до 20 тис. грн/га,

Таблиця 2.5

Виробнича собівартість зернових культур в сільськогосподарських підприємствах у 2020 р., грн/ц

Найменування продукції	Україна	Житомирська область	Відхилення від середнього по Україні, +/-
Зернові та зернобобові – усього, у т.ч.:	355,6	348,3	-7,3
пшениця	371,2	374,0	2,8
кукурудза на зерно	334,8	329,1	-5,7
ячмінь	370,1	373,6	3,5
жито	359,8	410,5	50,2
овес	343,7	359,9	16,2
гречка	879,4	1139,7	260,3
просо	585,9	846,4	260,5
культури зернобобові сушені	616,6	906,5	289,9

Джерело: побудовано за даними Державна служба статистики України. [27].

у тому числі найбільше відрахувань складають податки та розрахунки із власниками земельних паїв (близько 8 тис. грн/га), витрати на добрива та захисні препарати (близько 7 тис. грн/га) та інші непередбачувані обставини –4-5 тис. грн/га [29].

У структурі собівартості зернових традиційно переважають матеріальні витрати – більше 50%. З них найбільша питома вага – на мінеральні добрива – 17,1 % та насіння – 10,9 % (додаток Є). У динаміці з 2005 р. по 2020 р. спостерігаємо значне зростання витрат виробництва на одиницю продукції та посівної площі (табл. 2.6).

Таблиця 2.6

Динаміка витрат зерновиробництва в Україні

Показник	2005 р.	2010 р.	2015 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2020 у % до 2005
Посівна площа, тис. га	15005	15090	14739	14624	14839	15318	15392	102,6
% у структурі посівних площ	57,6	56,0	54,8	53,0	53,6	54,7	54,7	95,0
Валовий збір, млн т	38,01	39,27	60,13	61,92	70,06	75,14	64,93	170,8

Урожайність, ц/га	26,0	26,9	41,1	42,5	47,4	49,1	42,5	163,5
----------------------	------	------	------	------	------	------	------	-------

Продовження табл. 2.6

Повна собівартість, млн грн	19622	22359	73058	114541	141318	158042	144500	у 7,4 р.↑
Собівартість 1 ц, грн	55,00	98,04	179,00	184,99	201,72	210,32	222,54	у 4,0 р.↑
Виробничі витрати на 1 га, грн	1307,71	1481,72	4956,79	7832,43	9523,43	10317,45	9388,03	у 7,2 р.↑

Джерело: побудовано автором за даними Державної служби статистики України [30].

Важливість розрахунку собівартості полягає в її впливі на рентабельність виробництва окремих видів продукції та господарської діяльності загалом. Статистичні дані свідчать, що рівень висока рентабельність була у 1996 р. та 2000 р. – 65%, найнижча – у 1998, 2003, 2005, 2013 рр. – менше 4 %. Графік лінійного тренду має спадний характер та свідчить про те, що існують загрози для процесів розширеного відтворення галузі – у середньому в Україні 23,8 % у 2020 р. (рис. 2.5).

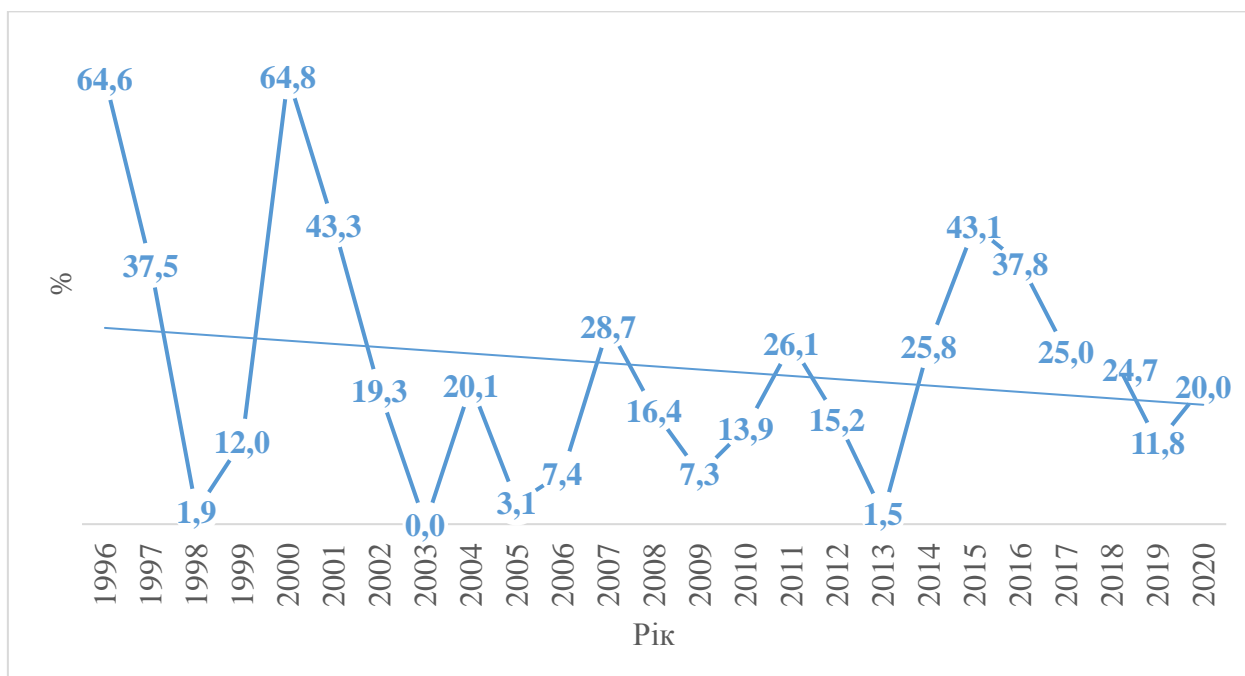

Рис. 2.5. Рівень рентабельності виробництва зернових у 2020 р., %

Джерело: побудовано за даними [32].

Найвищий рівень рентабельності виробництва мають наступні культури: гречка – 44,9% та кукурудза на зерно – 29,1%. В Житомирській найбільш прибутковим є виробництво овса – 26,6 %, гречки – 25,3% та кукурудзи на зерно – 23,7%. Водночас, варто відмітити, що в Житомирській за досліджуваний період даний показник знижується. Так, порівняно з 2017 р. у 2020 р. знизилася рентабельність виробництва проса і ячменю на 13,4%, пшениці на 10,0%, гречки на 7,4%. Отже, доцільно поглиблено дослідити проблем розвитку галузі в Житомирській області та розробити рекомендацій щодо їх усунення [28].

Результати дослідження опубліковані [28].

РОЗДІЛ ІІІ

СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ ЗНИЖЕННЯ СОБІВАРТОСТІ ВИРОБНИЦТВА ЗЕРНОВИХ КУЛЬТУР В УКРАЇНІ

3.1. Моделювання структури витрат виробництва зернових

В умовах високої інтенсивності конкурентного середовища на ринку зернових особливо актуальним є питання оптимізації витрат та ефективного поєднання наявних факторів виробництва.

Виробничі витрати та їх структура є найбільш вагомим показником формування собівартості у рослинництві. Водночас необхідно враховувати рівень інтенсивності виробництва на підприємстві чи регіоні і лише тоді оптимізувати структуру витрат. Зміна собівартості під впливом різних факторів є непередбачуваною тому необхідним вбачається застосування економіко-математичного моделювання.

Якщо досліджувати попарний вплив факторів на собівартість одиниці продукції з використанням функції «Регрес» статистичного пакету аналізу, то можливим і найпростішим буде визначення ступеня впливу кожного окремо взятого фактора на собівартість 1 ц зернових (табл. 3.1.).

Розрахунки свідчать про те, що найбільш тісний зв'язок собівартості зернових з валовим збором і урожайністю, а також обернена тісна залежність між собівартістю і питомою вагою зернових у структурі посівних площ.

Якщо застосувати багатofакторну кореляційно-регресійну модель залежності показників ефективності, наприклад, урожайності або рентабельності від витрат на їх вирощування зернових (взятих на 1 га посівної площі) за елементами, то це дасть змогу глибше дослідити економічні процеси.

Ступінь впливу факторів на собівартість 1 ц зернових

Показник	2005 р.	2010 р.	2015 р.	2020 р.
Посівна площа, тис. га	15005	15090	14739	15392
% до загальної посівної площі	57,6	56	54,8	54,7
Валове виробництво, тис. т	38015,5	39270,9	60125,8	64933,4
Урожайність, ц/га	26,0	26,9	41,1	42,5
Собівартість 1 ц, грн	55,00	98,04	179,00	222,54
Виробничі витрати на 1 га, грн	1307,71	1481,72	4956,79	9388,03
Рівень рентабельності, %	3,1	13,9	43,1	20
<i>Коефіцієнт залежності рівня рентабельності виробництва від собівартості 1 ц зернових</i>				0,517671365
<i>Коефіцієнт залежності собівартості 1 ц від урожайності зернових</i>				0,942276048
<i>Взаємозалежність валового збору і собівартості 1 ц зернових</i>				0,945906048
<i>Коефіцієнт залежності собівартості 1 ц від посівної площі</i>				0,121989337
<i>Коефіцієнт залежності собівартості 1 ц від питомої ваги зернових у структурі посівних площ</i>				-0,830347189

Джерело: власні дослідження.

Ефективним засобом здійснення багатofакторного регресійного аналізу і уникнення громіздких розрахунків є пакет "Аналіз даних" в програмному комплексі MS Excel, який дозволяє швидко проводити економіко-математичні розрахунки, будувати багатofакторні лінійні та нелінійні моделі тощо [32]. Тому нами для дослідження впливу розміру та структури витрат на урожайність і собівартість основних видів продукції рослинництва було використано програму Statistica 10.0.

Завдання полягає у визначенні результативної ознаки і факторних ознак, які найбільшою мірою впливатимуть на результативну ознаку, тобто функцію (y) і аргументи ($x_1, x_2 \dots x_n$). Завдяки вибірковому обстеженню обираємо зведені показники сільськогосподарські підприємства по областях України. Результативний показник – урожайність, яка знаходиться у найбільш тісному зв'язку з собівартістю (згідно таблиці 3.1.) про що свідчить коефіцієнт кореляції 0,942276048. У багатofакторну кореляційно-регресійну модель включені наступні змінні:

U – урожайність, ц/га;

x_1 — витрати на мінеральні добрива;

x_2 — витрати на нафтопродукти;

x_3 — витрати на оплату послуг сторонніх організацій;

x_4 — решта матеріальних витрат;

x_5 — витрати на оплату праці з відрахуваннями;

x_6 — витрати на амортизацію;

x_7 — витрати на насіння.

В результаті проведених розрахунків отримуємо наступне рівняння

$$y = 17,2456 + 9,2631x_1 + 5,3214x_2 + 7,3562x_3 + 8,3578x_4 + 2,3256x_5 + 4,7896x_6 + 4,2896x_7$$

З рівняння видно, що залежність між включеними в модель факторами і результативною ознакою прямо пропорційна, тобто зі збільшенням значення аргументу зростає значення функції. Коефіцієнти при змінних $x_1 \dots x_7$ вказують на ступінь впливу. Отже, найбільшою мірою на урожайність впливають витрати на мінеральні добрива, витрат на оплату праці сторонніх організацій, решта матеріальних витрат.

Наведена модель дозволяє прийняти ефективні управлінські рішення в зниженні витрат виробництва, оскільки резерви криються в найбільш вагомих факторах.

3.2. Організаційно-економічні резерви зниження собівартості зернових

Зниження собівартості продукції є важливою умовою зростання економічної ефективності виробництва зернових і забезпечення розширеного відтворення галузі. Загальні витрати будуть зростати з удосконаленням технології виробництва, з використанням нової техніки, зі зростанням якості продукції, підвищенням оплати праці. Водночас, такі заходи дозволять підвищити продуктивність праці, зекономити матеріальні ресурси, зменшити

втрати урожаю в полі, підвищити урожайність, а отже знизити собівартість 1 ц зернових.

Також зі зростанням урожайності та валових зборів знижуватимуться постійні витрати з розрахунку на одиницю зернових та одиницю посівної площі. Отже, резервами зниження собівартості зернової продукції є: затрати уречевленої праці; затрати живої праці; адміністративно-управлінські витрати.

Для зниження собівартості зерна потрібно (рис. 3.1):

- поглиблювати спеціалізацію;

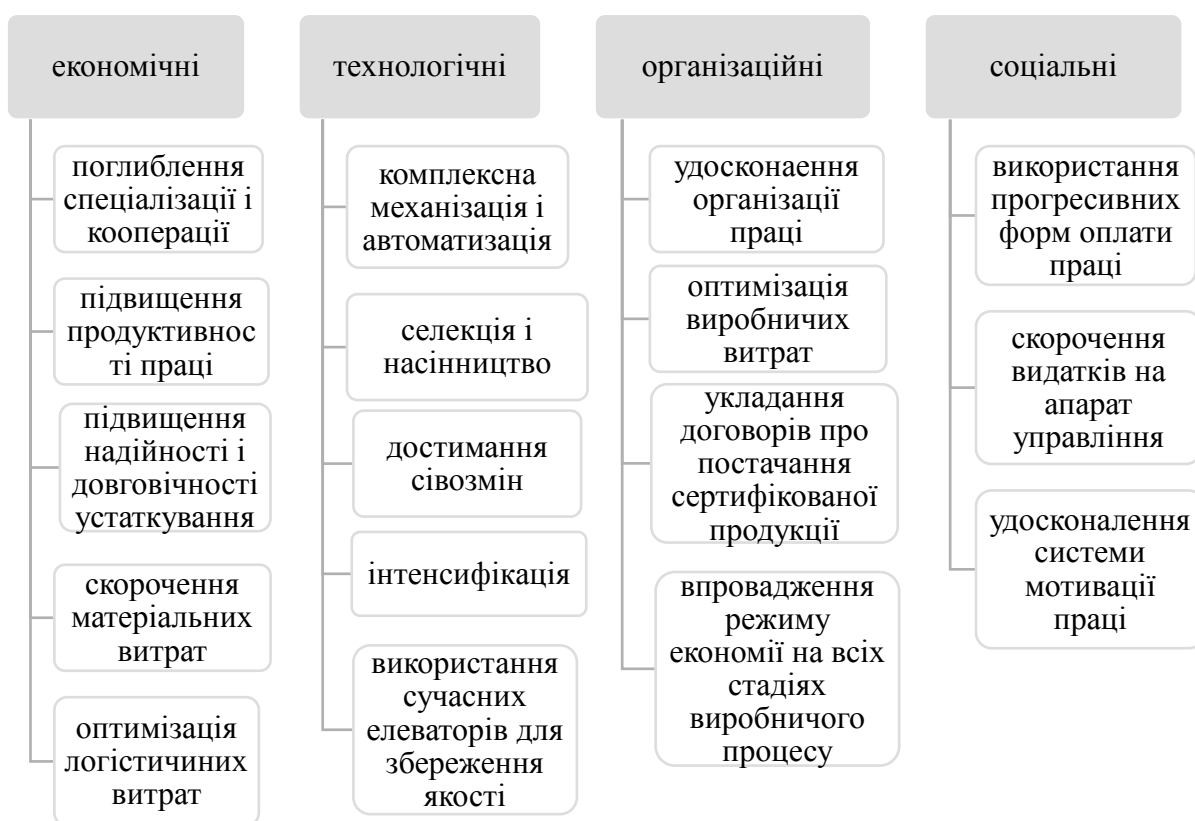

Рис. 3.1. Організаційно-економічні резерви зниження собівартості зернових

Джерело: узагальнено автором на основі проведених досліджень.

- здійснювати послідовну інтенсифікація виробництва;
- впровадження досягнення селекції і насінництва;
- дотримання технології вирощування зернових та інші.

Великого значення в економії витрат на виробництво зернових відіграє інтенсифікація виробництва, про що свідчать групування за посівною площею (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Вплив розміру посівної площі під зерновими на урожайність в сільськогосподарських підприємствах в Україні у 2020 р.

Група підприємств	Кількість підприємств		Валовий збір		Урожайність, ц/га
	одиниць	у % до загальної кількості	тис. т	у % до обсягу виробництва	
Культури зернові та зернобобові					
Всього	32513	100	51718	100	46,4
з них з площею, га					
до 100,00	19026	58,5	1934	3,7	30,2
100,01–200,00	3559	10,9	1899,5	3,7	36,6
200,01–500,00	4213	13	5410	10,5	40,0
500,01–1000,00	2765	8,5	8300,4	16,1	42,2
1000,01–2000,00	1880	5,8	11694,6	22,6	46,3
2000,01–3000,00	566	1,7	6694,1	12,9	48,6
більше 3000,00	504	1,6	15785,4	30,5	56,6
у тому числі пшениця					
Всього	23375	100	19683,1	100	39,8
з них з площею, га					
до 100,00	14730	63	1543	7,8	31,7
100,01–200,00	2867	12,3	1550,1	7,9	36,4
200,01–500,00	3132	13,4	3948,2	20	38,8
500,01–1000,00	1613	6,9	4580,4	23,3	40,5
1000,01–2000,00	775	3,3	4558,7	23,2	42,0
2000,01–3000,00	161	0,7	1666,2	8,5	42,9
більше 3000,00	97	0,4	1836,5	9,3	44,0

Джерело: [34].

Так, урожайність зростає від групи до групи: у підприємствах з посівною площею до 100 га вона становить 30,2 ц/га, а в підприємствах з площею посіву понад 3000 га – 56,6 ц/га. Водночас, найбільша кількість підприємств в першій групі – 19026, або 52,8 %, найменша кількість в останній групі – 504, або 1,6 %. Отже, резервами зниження собівартості зернових є сукупність чинників, які найбільше впливають на її рівень: економічні, технологічні, організаційні та соціальні.

3.3. Прогнозування обсягів виробництва та собівартості зернових

Прогнозування є одним з методів економічної діагностики, що дозволяє визначити перспективні значення досліджуваних соціально-економічних процесів і явищ на основі обсервації тенденцій цих показників у минулому. Прогнозування може бути короткостроковим – до 1-2 років, середньостроковим – на період до 5 років та довгостроковим – на віддалену перспективу (10 років і більше). Також доцільно виділяти песимістичний, реалістичний та оптимістичний прогнози залежно від зміни середовища функціонування підприємств галузі. В галузі зернового господарства доцільним вбачаємо побудувати реалістичний прогноз на віддалену перспективу до 2030 року базуючись на вибірці за попередні роки, починаючи з 1945 року для валового виробництва, та з 2015 року для прогнозування собівартості 1 ц зернових (рис. 3.1, 3.2., 3.3).

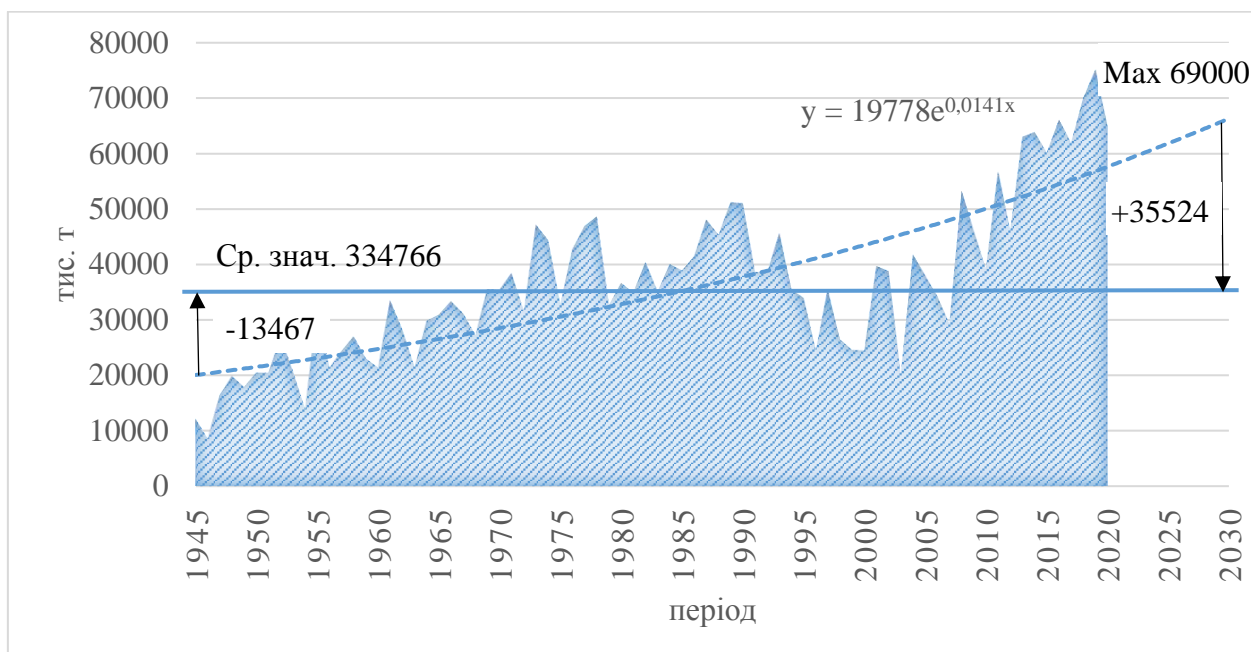

Рис. 3.1. Прогноз обсягів виробництва зернових культур в Україні до 2030 року, тис. т

Джерело: власні дослідження.

Прогнозування валового збору зернових на 10 років до 2030 р. дозволяє зробити вибірка за попередні 75 років, що стає можливим завдяки

доступності статистичної інформації та натуральних одиниць виміру показника, що уможлиблює максимальну точність такого прогнозування. Так, з рис. 3.1. видно, що спостерігається тенденція до зростання: якщо у 1945 р. валовий збір був найнижчим і становив трохи більше 10 млн тонн, що нижче від середнього значення на 13,5 млн тонн, то рекордне значення досягнуто у 2019 р. 71,4 млн тонн. До 2030 р. такий обсяг збережеться та становитиме 69 млн т, що на 35,5 млн т більше від середнього значення за досліджуваний період.

Водночас, інтерес представляє прогнозування об'єкту дослідження – витрат виробництва. Методика обрана та сама – прогнозування способом побудови лінійного тренду на прогнозний період до 2025 р., що базується на статистичній вибірці витрат виробництва на 1 га посівної площі під зерновими за попередній період з 2005 по 2020 рр. Враховуючи тенденції за останні 15 років рисунок 3.2. ілюструє тенденцію до зростання витрат виробництва з 9388 грн на 1 га до 19855 грн, або майже у 2 рази за 5 років.

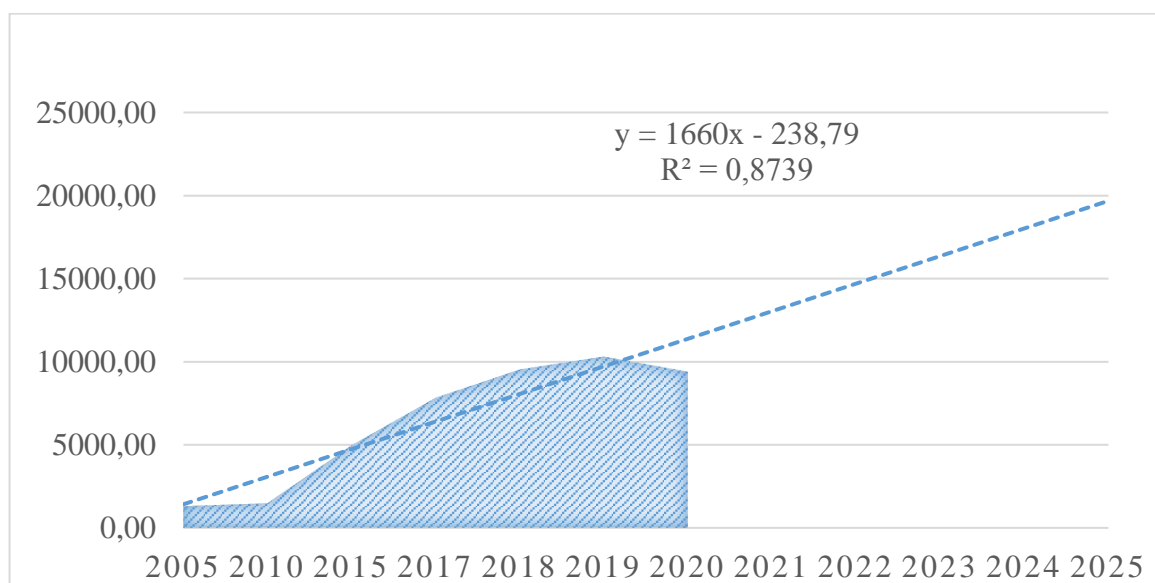

Рис. 3.2. Прогнозний рівень виробничих витрат на 1 га зернових культур в Україні до 2025 року, грн

Джерело: власні дослідження.

Така ж негативна тенденція зростання собівартості 1 ц зернових: до 2025 року вона становитиме 365,85 грн за 1 ц, що відображено на рис. 3.3.

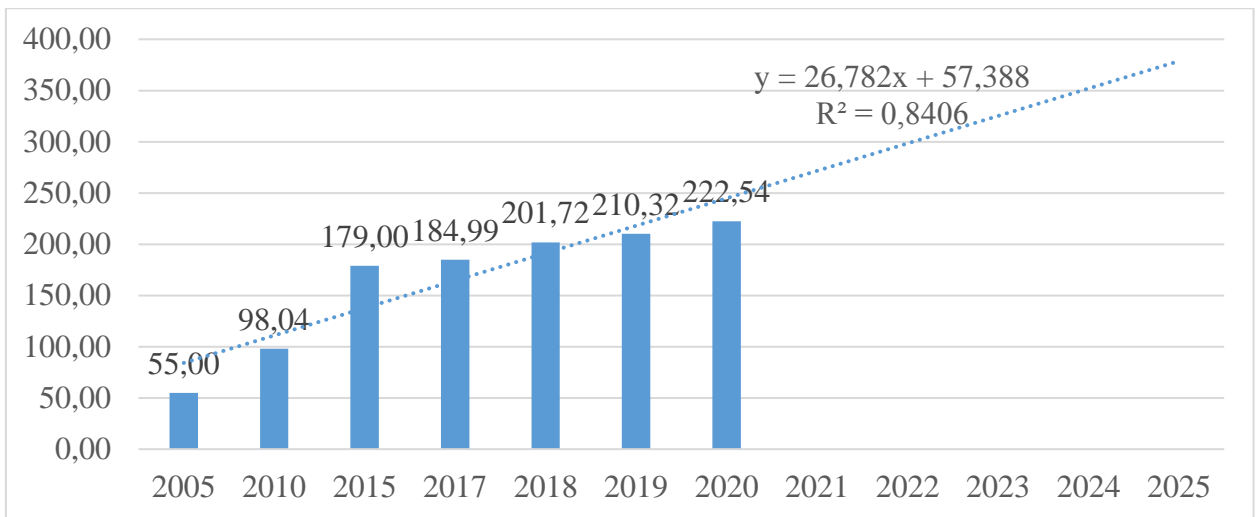

Рис. 3.3. Прогнозний рівень повної собівартості 1 ц зернових культур в Україні до 2025 року, грн

Джерело: власні дослідження.

Як прогнозують аналітики, головним чином така ситуація пояснюється високими цінами на добрива, зокрема карбамід – «... \$750-800 за т на базисі FOB Балтика у листопаді 2021 р., що майже на 80% більше, ніж у червні. В Україні ціна на карбамід досягла майже \$1100 за т на базисі FCA-завод, що на 120% перевищує рівень цін у березні поточного року» [35]. Окрім того, щороку відбувається зростання цін на газ, введення мита на експорт карбаміду з Китаю, скорочення обсягів виробництва аміаку тощо. За попередньою оцінкою опитаних операторів ринку Refinitiv, собівартість зернових в Україні в найближчі два роки може зрости на 40%.

ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ

Проведені дослідження дозволяють зробити наступні узагальнення, висновки і пропозиції:

1. Собівартість – це узагальнюючий якісний показник витрат виробництва продукції, що відображає ефективність господарської діяльності підприємства в цілому та виражається в грошовій формі. Залежно від критерію вирізняють індивідуальну, середньогалузеву, зональну, виробничу, повну очікувану, планову собівартість тощо.

2. Обчислення собівартості продукції має назву калькуляція та передбачає певний алгоритм залежно від виду продукції. У зерновому господарстві із загальної суми витрат на вирощування і збирання зернових культур (включаючи вартість з доробки зерна на току), що становлять собівартість зерна, зерновідходів та соломи, віднімаємо нормативну вартість соломи, а залишену вартість розподіляємо між зерном і зерновідходами пропорційно питомій вазі вмісту повноцінного зерна у зерновідходах.

3. Зернове господарство формує основу продовольчої безпеки країни, є галуззю спеціалізації кожного регіону, визначає місце України у міжнародному поділі праці та її експортний потенціал. Рівень забезпеченості потреб України у зерні становить 323,3 %, споживання хліба і хлібопродукції відповідає рекомендованим нормам.

4. Основними зерновими культурами в Україні є пшениця, кукурудза, ячмінь, частка яких у 2021 р. у структурі виробництва становить 97,8%, і формують найбільший попит. Найбільшими виробниками зернових у 2020 р. стали компанії, які мають найбільший земельний банк – від 120 до 530 тис. га: Кернел, Укрлендфармінг, Агропросперис, Миронівський хлібопродукт, Астарта-Київ, Континентал Фармерз Груп, Епіцентр К, Харвіст, УкрПромІнвест-Агро.

5. Посівна площа за 30 років становить у середньому 14-15 тис. га, водночас обсяги зернового ринку зростають головним чином за рахунок

підвищення урожайності, яка у 2021 р. становила 53,6 ц/га, порівняно з 19,4 ц/га у 2000 р., що дозволило перевищити показники радянського періоду.

6. 2021 рік став рекордним за роки існування України і становив 79,7 млн т з площі 15,2 тис. га. Лідерами у виробництві зерна є Вінницька, Полтавська, Чернігівська, одеська області. Баланс попиту і пропозиції ілюструє тенденцію перевищення пропозиції над потребою, у тому числі з врахуванням потреб зерна на внутрішнє споживання та експортну орієнтацію. Всього у 2020/2021 мр експортовано 44175 тис. т зернових.

7. Собівартість 1 ц зернових зросла з 2005 р. у 4 рази, а виробничі витрати на 1 га – у 7 разів. У структурі собівартості зернових переважають матеріальні витрати – 50%, найбільша питома вага яких доводиться на мінеральні добрива – 17,1 % та насіння – 10,9 %.

8. Витрати виробництва впливають на рентабельність, зокрема найвищий рівень рентабельності має гречка – 44,9% та кукурудза на зерно – 29,1%. В цілому рентабельність виробництва зернових знижується з 64 % у 1996 р. до 20,0 % у 2020 р., або у три рази, що пояснюється високими витратами виробництва.

9. Головними факторами, що найбільшою мірою корелюють з собівартістю є урожайність, валовий збір, посівна площа, питома вага зернових у структурі посівних площ. З огляду на структуру собівартості найбільші резерви зниження криються у витратах на мінеральні добрива, насіння та пально-мастильні матеріали і оплата послуг сторонніх організацій.

10. Організаційно-економічними заходами зниження собівартості зернових можуть стати: поглиблення спеціалізації, кооперація, ефективне устаткування та сучасна високопродуктивна спеціалізована техніка, оптимізація логістичних витрат, комплексна механізація виробничих процесів, сучасна технологія обробітку ґрунту та вирощування зернових в цілому. Оптимізувати виробничі витрати дозволяють сучасні методи організації і управління підприємством.

11. Здійснене прогнозування свідчить про стабілізацію обсягів виробництва зернових культур до 2030 на рівні 69-71 млн тонн, водночас зростатимуть витрати виробництва до 20 тис. на 1 га посівної площі, собівартість 1 ц до 365,85 грн/ц, що впливатиме на ріст цін на зернову продукцію.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Економіка підприємства: Підручник/ За ред. С. Ф. Покропивного. К.: КНЕУ, 1999. 545 с.
2. Андрійчук В.Г. Економіка аграрних підприємств. К.: КНЕУ, 2013. 624 с.
3. Мацибора В.І., Збарський В.К., Мацибора Т.В. Економіка підприємства. Навчальний посібник. К.: Каравела, 2018. 320 с.
4. Економіка підприємств: Посібник / за ред. П. С. Харіва. Тернопіль: Економічна думка, 2000. 500 с.
5. Про затвердження Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку. Наказ Міністерства фінансів України від 31 грудня 1999 року № 318.
https://ips.ligazakon.net/document/view/reg4248?an=349&ed=2020_09_29
6. Альошкіна Н., Вороная Н, Чернишова Н. «Анатомія» собівартості. Податки і бухгалтерський облік, червень. 49. 2019.
<https://i.factor.ua/ukr/journals/nibu/2019/june/issue-49/article-44998.html>
7. Типова форма калькуляції вартості науково-дослідних робіт скасують. Інтерактивна бухгалтерія. 28.05.2019.
<https://interbuh.com.ua/ua/documents/onenews/130181>
8. Економіка підприємства: навч. посіб. / за заг. ред. Л. С. Шевченко. Х.: Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого», 2011. 208 с.
9. Планування на аграрному підприємстві. 2004.
<https://library.if.ua/book/122/8146.html>
10. Грабова Н.М. Бухгалтерський облік у галузях народного господарства: Навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц. К.: КНЕУ, 2003. 203 с. <http://ubooks.com.ua/books/000172/inx45.php>
11. Обчислення собівартості продукції рослинництва.
<https://helpiks.org/8-68680.html>

12. Особливості зернових культур. Електронний ресурс. Режим доступу : <https://www.lnz.com.ua/agro>
13. Сільське господарство України. 2020 р. Електронний ресурс. Режим доступу : <https://dlf.ua/ua/silске-gospodarstvo-v-ukrayini/>
14. Солонина Є. Українське сільське господарство може «витягти з кризи» всю економіку – експерти. 2021. <https://www.radiosvoboda.org/a/ukrainian-apk-can-support-all-economy/31070474.html>
15. Лещенко Р. Україна збрала рекордний врожай ...24.09.2021. <https://www.epravda.com.ua/columns/2021/09/24/678148/>
16. Жук В.М., Сичевський М.П. Розвиток зернового ринку. Облік і фінанси АПК: освітній портал. <http://magazine.faaf.org.ua/rozvitok-zernovogo-rinku-1275.html>
17. Сільське господарство України. 2020. Статистичний збірник. Державна служба статистики України
18. Баланси та споживання основних продуктів харчування населенням України 2020. Статистичний збірник. Державна служба статистики України
19. Жук В.М., М.П. Сичевський. Розвиток зернового ринку. Наукове обґрунтування інтенсифікації виробництва зерна в Україні: виступи науковців на засіданні Президії Національної академії аграрних наук України 27 липня 2011 р. К.: Аграрна наука, 2011. С. 92-101. <http://magazine.faaf.org.ua/rozvitok-zernovogo-rinku-1275.html>
20. Про зерно та ринок зерна в Україні. Закон України. Відомості ВРУ, 2002, № 35, ст. 258 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/37-15#Text>
21. Латифундіст. Аналітична служба. Електронний ресурс. 2021 <https://latifundist.com/rating/top100#323>
22. Рослинництво України 2020. Статистичний збірник. Київ. 2021. Державна служба статистики України

23. Обсяг виробництва, урожайність та зібрана площа сільськогосподарських культур за їх видами у 2021 р. Державна служба статистики України. <http://www.ukrstat.gov.ua/>

24. Україна збрала 80 млн тонн зерна. Аналітико-інформаційне агентство «АПК-Інформ». Електронний ресурс. <https://www.apk-inform.com/uk/exclusive/opinion/1523661>

25. Рейтинг регіонів по виробництву сільськогосподарських культур станом на 01.11.2021. Міністерство аграрної політики і продовольства України. <https://minagro.gov.ua/ua/investoram/monitoring-stanu-apk/rejting-regioniv-za-pidsumkami-diyalnosti-apk/po-roslinnictvu>

26. Ціни на зернові — зростання попиту на українську кукурудзу та перспектива дефіциту на внутрішньому ринку. Агробізнес України. *Agropolit.com* <https://agropolit.com/spetsproekty/847-tsini-na-zernovi---zrostannya-popitu-na-ukrayinsku-kukurudzu-ta-perspektiva-defitsitu-na-vnutrishnomu-rinku>

27. Витрати підприємств на виробництво продукції сільського господарства у 2020 р. Статистичний збірник. Державна служба статистики України. Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

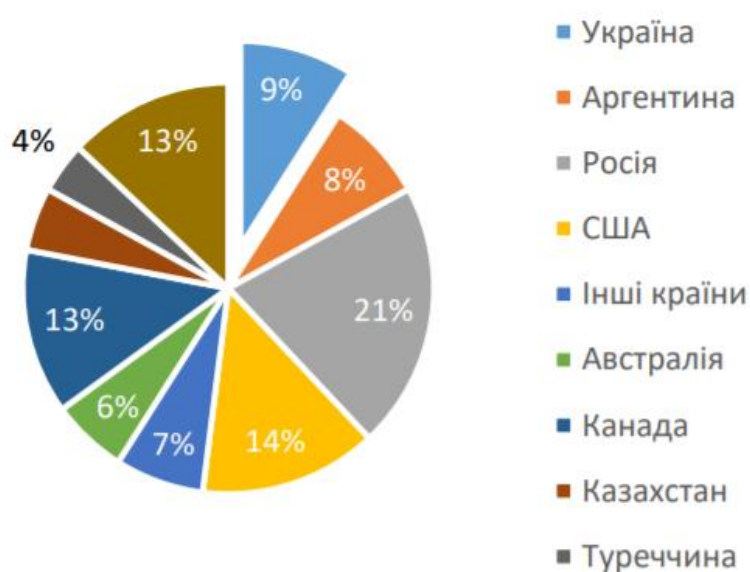
28. Кравчук Н. І., Менчинський О.О., Томчик О.В. (2021) Зростання економічної ефективності зерновиробництва. *Економіка та суспільство*. 32 (0,9 д.а) DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-32-21>

29. Собівартість вирощування пшениці зросла, а ціни на зерно знизилися. *SuperAgronom.com*. Режим доступу: <https://superagronom.com/news/7705-sobivartist-viroschuvannya-pshenitsi-zrosla-a-tsini-na-zerno-znizilisya>

30. Витрати підприємств на виробництво сільськогосподарської продукції 2005-2020 рр. Державна служба статистики України. Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

31. Потаєва О. *AgroTimes*. 2021. Режим доступу: <https://agrotimes.ua/agromarket/u-2021-roczy-rentabelnist-vyroshhuvannya-pshenyczi-dohodytyme-do-90-fahova-dumka/>
32. Бадалов Х.М. Інвестиції: практика та досвід. 10. 2015. http://www.investplan.com.ua/pdf/10_2015/20.pdf
33. Витрати підприємств на виробництво продукції сільського господарства. 1996-2020 р. Статистичний збірник. Державна служба статистики України. Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
34. Рослинництво 2020. Статистичний збірник. Державна служба статистики України
35. Українське зерно подорожчало. Агробізнес. 7.12.2021. <https://bit.ly/3s3OIF2>

ДОДАТКИ

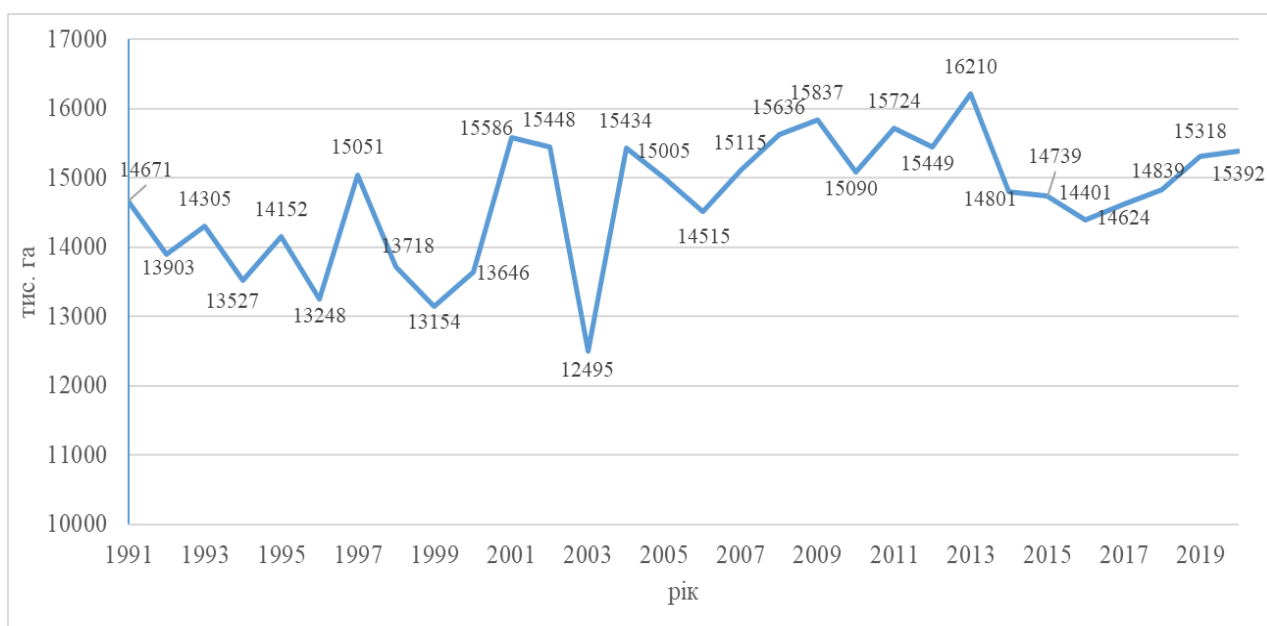

Частка України у світовому експорті пшениці у 2019/2020 МР, %

Частка України у світовому експорті кукурудзи у 2019/2020 МР, %

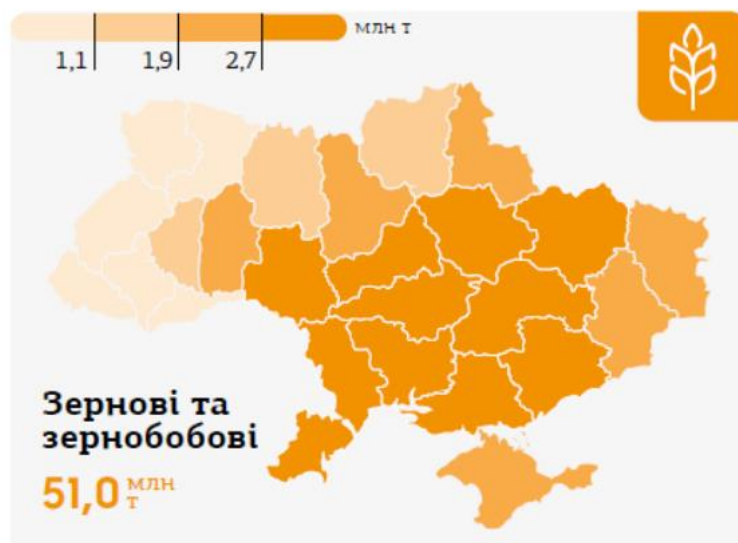
Джерело: дані Держкомстату України; USDA (Міністерство сільського господарства США): <https://apps.fas.usda.gov/psdonline/app/index.html#/app/advQuery>

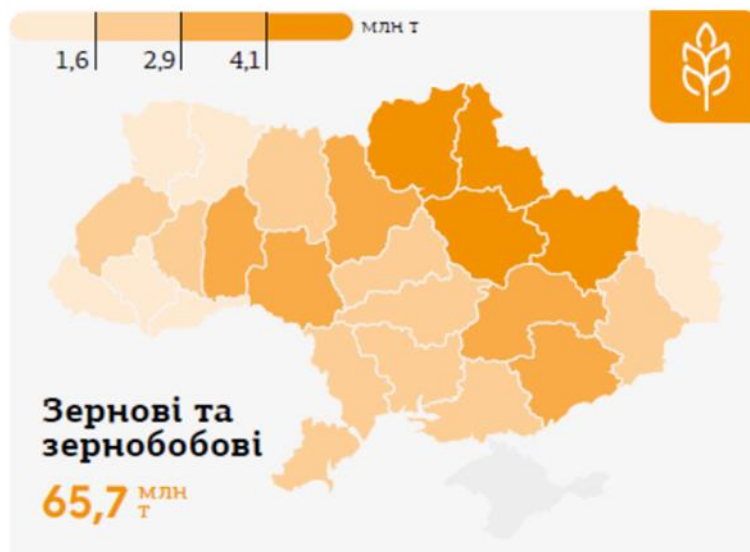
Посівні площі зернових і зернобобових в Україні

Джерело: побудовано за даними: Рослинництво 1991-2020. Державна служба статистики України. <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

1990*

2020

Області	Місце регіонів у виробництві сільськогосподарських культур							
	зернові та зернобобові 	буряки цукрові (фабричні) 	соя 	ріпак озимий 	соняшник 	картопля 	овочеві 	плодові та ягідні
Вінницька	5	1	3	5	6	3	8	3
Волинська	20	11	15	10	21	6	11	18
Дніпропетровська	3	14	22	6	3	14	3	4
Донецька	15	15	к	21	11	19	14	8
Житомирська	17	8	2	12	17	1	9	16
Закарпатська	24	–	19	к	24	18	15	7
Запорізька	7	–	18	7	5	23	17	14
Івано-Франківська	22	к	14	17	22	11	23	15
Київська	12	3	8	13	15	4	4	12
Кіровоградська	6	9	11	15	1	17	16	22
Луганська	18	–	к	к	12	24	24	13
Львівська	19	7	7	8	19	2	2	5
Миколаївська	8	–	21	9	4	22	5	20
Одеська	1	–	20	2	8	21	19	11
Полтавська	4	4	5	19	7	9	6	6
Рівненська	21	6	13	14	20	5	12	9
Сумська	14	к	10	16	10	13	21	24
Тернопільська	16	5	6	3	18	10	13	10
Харківська	2	13	17	22	2	15	7	17
Херсонська	9	–	4	4	14	20	1	19
Хмельницька	13	2	1	1	16	7	20	1
Черкаська	10	10	9	18	9	12	10	21
Чернівецька	23	к	12	20	23	16	18	2
Чернігівська	11	12	16	11	13	8	22	23

Джерело: Міністерство аграрної політики і продовольства України.
<https://minagro.gov.ua/ua/investoram/monitoring-stanu-apk/rejting-regioniv-za-pidsumkami-diyalnosti-apk/po-roslinnictvu>

Питома вага та місце регіонів України у виробництві зернових

Регіон	%	місце	Регіон	%	місце
Україна	100	х	Україна	100	х
Вінницька	6,2	5	Миколаївська	3,6	15
Волинська	2,2	19-20	Одеська	3,0	17
Дніпропетровська	5,4	7	Полтавська	7,8	2
Донецька	3,1	16	Рівненська	2,2	19-20
Житомирська	3,9	14	Сумська	7,4	4
Закарпатська	0,5	24	Тернопільська	4,4	10
Запорізька	4,6	8-9	Харківська	7,5	3
Івано-Франківська	1,3	22	Херсонська	4,2	11
Київська	4,6	8-9	Хмельницька	6,1	6
Кіровоградська	4,1	12-13	Черкаська	4,1	12-13
Луганська	2,1	21	Чернівецька	0,9	23
Львівська	2,5	18	Чернігівська	8,3	1

Джерело: побудовано за даними Витрати підприємств на виробництво продукції сільського господарства у 2020 р. Статистичний збірник. Державна служба статистики України. Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

Експорт з України зернових, зернобобових (з продуктами їх переробки) та борошна 2021/22 МР, тис. т (дані ДФС)

станом на 26.11.2021

Вид продукції	Всього	в тому числі:		+/- до відпов. дати мин. року	Експорт 20/21 МР
		за добу	за листопад		
Зернові та зернобобові, всього	24753	470	5308	+3669	44718
пшениця	14342	126	1989	+2514	16639
ячмінь	4882	0	365	+1180	4230
жито	77,2	0,1	21,7	+75,5	18,4
кукурудза	5237	344	2912	+42	23077
Борошно пшеничне, тис. тонн	49,7	0,3	6,4	-18,6	125,7
Борошно інше, тис. тонн	0,6	0	0,2	+0,1	1,2
Борошно разом, тис. тонн	50,3	0,3	6,6	-18,5	126,9
Експорт разом (зерно + борошно)	24820	471	5316	+3645	44887

Джерело: дані Міністерства аграрної політики України.

<https://minagro.gov.ua/ua/investoram/monitoring-stanu-apk/eksport-z-ukrayini-zernovih-zernobobovih-ta-boroshna>

Ціни на зерно на світових товарних біржах

Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України
Директорат агропромислового розвитку

Формування цін на основні культури, \$/т

Внутрішні закупівельні ціни на зернові в Україні

	Середньозважена закупівельна ціна	зміна у % за:		
		тиждень	місяць	рік
пшениця II класу*	▲ 7695	1	2	59
пшениця III класу	▲ 7638	1	2	58
пшениця IV класу	▲ 7453	1	2	60
жито	~ 5458		3	3
кукурудза	▼ 6873	1	-2	83
ячмінь	~ 6950		6	71

Джерело: Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України.

Структура виробничої собівартості зернових та зернобобових у 2020 р.

Стаття витрат		Україна		Житомирська обл.	
		млн грн	%	млн грн	%
Витрати, усього		144500,5	100,0	5688,47	100
Прямі матеріальні витрати – усього		72737,89	50,3	2874,46	50,5
у т.ч.	насіння та посадковий матеріал	15109,70	10,5	621,97	10,9
	мінеральні добрива	26308,19	18,2	974,74	17,1
	пальне і мастильні матеріали	11736,44	8,1	511,49	9,0
	решта матеріальних витрат	1583,55	13,5	766,25	13,5
Прямі витрати на оплату праці		8997,17	6,3	276,94	4,9
Інші прямі витрати та загальновиробничі витрати, усього		62765,50	43,4	2537,06	44,6
у т.ч.	відрахування на соціальні заходи	1975,82	1,4	57,52	1,0
	амортизація	13035,87	9,0	290,94	5,1
	оплата послуг сторонніх організацій	12766,14	8,8	592,3	10,4
	решта інших прямих та загальновиробничих витрат	34987,64	24,2	1596,26	28,1

Джерело: побудовано за даними Витрати підприємств на виробництво продукції сільського господарства у 2020 р. Статистичний збірник. Державна служба статистики України. Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

Виробнича собівартість зернових в Україні, млн грн

Продукція	Витрати, усього	Прямі матеріальні витрати, усього	у тому числі				Прямі витрат и на оплату праці	Інші прямі витрати та загально виробничі витрати усього	у тому числі			
			насіння та посадковий матеріал	мінеральні добрива	пальне і мастильні матеріали	решта матеріальних витрат			відрахування на соціальні заходи	амортизація	оплата послуг сторонніх організацій	інші прямі та загальновиробничі витрати
Продукція рослинництва, усього	258101	131250	26315	43909	21371	39653	16850	110000	3689	23224	22574	60511
Культури зернові та зернобобові, усього	144500	72737	15109	26308	11736	19583	8997	62765	1975	13035	12766	34987
пшениця	56494	29773	4283	12397	4802	8289	3806	22914	828	5195	3595	13294
кукурудза на зерно	70663	34027	9205	10876	5287	8658	3915	32720	859	6209	7995	17656
ячмінь	11509	5952	927	2225	1097	1701	826	4731	185	1105	750	2 689
жито	789	422	106	153	71	91	54	312	11	65	56	177
овес	450	227	47	70	55	54	42	180	9	39	26	104
гречка	299	134	38	29	32	34	28	135	6	29	14	85
просо	812	378	44	103	89	140	62	371	13	78	57	221
культури зернобобові сушені	2521	1341	378	295	234	432	184	995	40 171,8	244	119	590

Джерело: дані Державної служби статистики України.

Структура виробничої собівартості зернових в Україні у 2020 р., %

Культура	Витрати усього	Прямі матеріальні витрати усього	у тому числі				Прямі витрати на оплату праці	Інші прямі витрати та загально-виробничі витрати усього	у тому числі			
			насіння	мінеральні добрива	паливне і мастильні матеріали	решта матеріальних витрат			відрахування на соціальні заходи	амортизація	оплата послуг сторонніх організацій	решта інших прямих та загально-виробничих витрат
Продукція рослинництва, усього	100,0	50,9	10,2	17,0	8,3	15,4	6,5	42,6	1,4	9,0	8,8	23,4
Культури зернові та зернобобові, усього	100,0	50,3	10,5	18,2	8,1	13,5	6,3	43,4	1,4	9,0	8,8	24,2
пшениця	100,0	52,7	7,6	21,9	8,5	14,7	6,7	40,6	1,5	9,2	6,4	23,5
кукурудза на зерно	100,0	48,2	13,0	15,4	7,5	12,3	5,5	46,3	1,2	8,8	11,3	25,0
ячмінь	100,0	51,7	8,1	19,3	9,5	14,8	7,2	41,1	1,6	9,6	6,5	23,4
жито	100,0	53,5	13,5	19,4	9,0	11,6	7,0	39,5	1,5	8,3	7,2	22,5
овес	100,0	50,6	10,5	15,7	12,3	12,1	9,4	40,0	2,1	8,8	5,8	23,3
гречка	100,0	45,0	12,7	9,9	11,0	11,4	9,6	45,4	2,1	9,9	4,8	28,6
просо	100,0	46,6	5,5	12,8	11,0	17,3	7,7	45,7	1,7	9,6	7,1	27,3
культури зернобобові сушені	100,0	53,2	15,0	11,7	9,3	17,2	7,3	39,5	1,6	9,7	4,7	23,5

Джерело: дані Державної служби статистики України

Ранжування регіонів за обсягом приросту (+), скорочення (-) валового виробництва зернових культур у 2020 р. порівняно з попереднім роком

**Результати оптимізації витрат виробництва зернових за елементами та
цільовим критерієм «урожайність»**

Група підприємств за рівнем витрат на 1 га, грн.	Кількість підприємств	Витрати на 1 га, грн.	Урожайність, ц/га			Собівартість, грн./ц		
			Фактична	Розрахована*	Прибавка (+), зниження (-) урожайності за рахунок оптимізації	Фактична	Розрахована*	Ріст (+), зниження (-) собівартості за рахунок оптимізації
до 2500	44	2170,21	30,89	31,08	0,18	70,25	69,83	-0,42
2501 - 3500	137	3041,49	36,15	36,70	0,55	84,14	82,88	-1,26
3501 - 4500	172	3977,14	42,60	43,32	0,72	93,36	91,80	-1,56
4501 - 5500	75	4897,69	46,88	48,87	1,99	104,48	100,21	-4,27
понад 5501	48	6544,93	53,63	58,98	5,35	122,04	110,97	-11,07